

Dominique Schnapper

Od Herodota do magnetofona: usmeni izvori i arhivi usmene povijesti

Sa francuskog jezika prevela: **Marija Galić** [anglistika/romanistika]

U Sjedinjenim Američkim Državama krajem 1940-ih pojavili su se mnogi radovi povjesničara, etnologa i sociologa koji su u Velikoj Britaniji ostvareni pod nazivom *oral history*, a u Francuskoj od 1975. pod različitim nazivima. U svim se radovima koriste i potiču „usmena svjedočenja“, općeniti pojam koji upućuje na suštinsku srodnost tih istraživanja. Ovdje ipak nije riječ o izradi popisa radova – što čine R. Bonnain i F. Elegoët¹ –, već o razlikovanju projekata kojima je doista zajedničko to što nastoje sabrati i/ili iskoristiti usmena svjedočenja, ali kojima je cilj i znanstveni status u temelju različit. Odmah se pojavljuje neodređenost, budući da ni pojam *usmenih svjedočenja* ni *arhiva usmene povijesti* ne predstavlja prijevodni ekvivalent pojma *oral history*, grane povijesti kojom se intenzivno bave znanstvenici na američkim sveučilištima. Povijesti ne pripadaju ni svjedočenja ni arhivi. Uostalom, što znači pojam *usmene povijesti*, suprotstavljen ili različit od *pisane povijesti*?

Mi bismo željeli pokazati da doista postoje tri postupka kojima je znanstveni status različit:

- 1) prikupljanje usmenih svjedočenja koje primjenjuju profesionalni arhivisti nastojeći očuvati i arhivirati kako političke govore, životne priče, autobiografije slavnih osoba ili, naprotiv, zidara, postolara, radnika, itd., tako i tradicionalne pisane izvore. Danas u francuskoj praksi tu ulogu imaju ljudi zaposleni na radiju i televiziji, dok u SAD-u stručnjaci područja *oral history* sami sebe nazivaju *oral historians*, što nam se čini pomalo pogrešno;
- 2) prikupljanje razgovora – ili usmenih svjedočenja – koji su namijenjeni izravnoj analizi i interpretaciji različitih stručnjaka humanističkih znanosti.

Korištenje usmenih svjedočenja dobiva različita značenja ovisno o intelektualnim tradicijama kojima pripadaju oni koji se njima služe. Za etnologe oni su uvijek predstavljali jedan od temeljnih istraživačkih materijala. Sociolozi su se pak oduvijek kolebali između kvantitativnog pristupa, kojim se proučavaju makrosociološke pojave, te kvalitativnog pristupa dovoljno pažljivog da primijeti pojedinačne sudbine kao i neke posebne slučajeve. R. Bonnin i F. Elegoët podsjećaju kako su životne priče prvi put korištene kao primarni sociološki materijal 1918. u slavnom djelu W. Thomasa i F. Znanieckija (*The Polish peasant in Europe and America*). Stadiju kvantifikacije i osobite sklonosti matematičkim modelima slijedi današnji povratak naklonosti prema razumijevanju manjih skupina pomoću detaljnih intervjua, te prema rekonstrukciji proživljenoga, što je zapravo blisko radu etnologa koji uspostavlja direktni odnos s populacijom koju proučava. Većina ispitivanja koje navode R. Bonnin i F. Elegoët ukazuju na tu trenutnu težnju socijologije, o kojoj uostalom svjedoči i „interakcijska“ struja predstavljena radovima E. Goffmana.

Novost je promjena stava povjesničara: sada se čini dalekim ono vrijeme kada intelektualna elita stare Sorbone nije prihvaćala istraživanja usredotočena na živuće sudionike kao ni analizu usmene komunikacije! Iako s punim pravom propituju njihovu važnost i vrijednost, povjesničari, „novi“ ili ne, prihvaćaju vrijednost usmenih izvora, ne samo kao izvor dodatnih informacija, osobito važnih za povijest mentaliteta ili pučkih sredina, već i kao posebni pristup koji omogućuje prodiranje u srž jedne kulture ili jednog oblika kolektivne svijesti.² Na taj način pronalaze prednosti koje je Cl. Lévi-Strauss prepoznao u korištenju autobiografija Indijanaca, koje omogućuju „rekonstruiranje jedne domorodačke kulture, ‘iznutra’, ako to možemo tako reći, kao žive cjeline kojom upravlja unutarnja harmonija, a ne kao proizvoljnog gomilanja običaja i institucija kojima se postojanje naprosto ustanovljuje“.³

Iako su im gledišta različita, zadatak istraživača je isti – razumjeti društvenu stvarnost služeći se, između ostaloga, i usmenim izvorima. Mi ćemo ih u ovom tekstu nazivati „povjesničarima“ premda ih njihovo obrazovanje kao i sveučilišna pripadnost uvrštava među sociologe, etnologe ili politologe: prikupljajući i služeći se usmenim izvorima, oni igraju ulogu „povjesničara“.⁴

3) treći postupak predstavlja sastavljanje arhiva usmene povijesti, koji su istovremeno više od više od jednostavno prikupljenih usmenih dokumenata – što primjenjuju američki oral historians, ali koji svejedno ne predstavljaju usmenu povijest, kao ni povijest utemeljenu na usmenim svjedočenjima. Budući da se uređuju radi budućih povjesničara, arhivi se ne iskorištavaju – što nameće, kao što ćemo vidjeti, posebna pravila za njihovu izradu.

Upravo smo taj postupak primijenili pri sastavljanju arhiva za povijest Zavoda za socijalnu sigurnost.⁵ Međutim, prije no što u drugom dijelu naglasimo posebnost arhiva usmene povijesti u odnosu na rad tradicionalnih arhivista i „povjesničara“, važno je podsjetiti na nekoliko zajedničkih metodoloških principa na kojima se temelji izrada ovih novih dokumenata.

1. Priroda i tijek razgovora

U humanističkim se znanostima pojedina metoda opravdava jedino rezultatima koji se njome postižu: o tome se ne može suditi prije provođenja samog istraživanja. Predmet

svakog ispitivanja na neki način nameće svoju metodu: način pristupanja određenoj sredini, uspostavljanja odnosa s ispitanikom te pridobivanja njegovog povjerenja mijenja se ovisno o sredini koja se proučava. Usprkos svemu, ako se ispitivanje uvelike temelji na razgovorima, postoji nekoliko pravila koja utječu na njihov tijek.

Primjenom razgovora bavi se opširna literatura psihologa i sociologa,⁶ ali nama nije cilj napraviti njezin kratki pregled, već istaknuti, za one koji su manje upoznati s tom metodom od stručnjaka humanističkih znanosti koji ipak to moraju biti, nekoliko važnih točaka, koje bi im mogle pomoći pri brzom korištenju metode koja znanjem i primjenom postaje djelotvornija.

1.1 Predmet razgovora

Razgovori sami po sebi nisu rješenje: oni na povlašteni način prikupljaju *određeni tip informacija, u određenim društvenim sredinama, i u određenim okolnostima*. Posebno su namijenjeni očuvanju i prenošenju priča, opisa zanata, svakodnevnog života te općenito svega onoga što po svojoj prirodi uopće ne ostavlja pisane tragove ili ih ostavlja malo. Nadalje, različite društvene skupine ostavljaju nejednaku količinu pisanih tragova svoga postojanja: manje je vjerojatno da će se pored političara ili diplomata oni nepismeni, koji su dugo činili većinu stanovništva, pojaviti u pisanim izvorima. Stanje marginaliziranosti, poput onoga kojeg su doživjeli američki nezaposleni radnici za vrijeme Velike gospodarske krize, a koje je proučavao Terkel,⁷ radnička svijest, kolektivno pamćenje određene skupine, proživljavanje društvenih promjena, sve to mogu biti predmeti zanimanja usmenih svjedočenja. U novijoj se engleskoj društvenoj povijesti također sve više koriste usmena svjedočenja.

Međutim, s jedne strane, kako podsjeća Ph. Joutard, prava usmena tradicija ne postoji, a s druge, čak i kada je riječ o sredinama koje ostavljaju brojne pisane tragove o svome djelovanju i svom postojanju, razgovori omogućuju nadoknađivanje svega onoga što je postojalo izvan tekstova.

Primjer povijesti Zavoda za socijalnu sigurnost iz ove nam se perspektive doima uvjerljivim.⁸ Arhivi usmene povijesti ne čine se *a priori* osobito pogodnima za proučavanje povijesti službenih administrativnih organizacija, koje djeluju stvaranjem i primjenjivanjem pisanog zakonodavstva te proizvodnjom velikog broja kroničara i povjesničara tijekom svog razvoja. Međutim, iskustvo je pokazalo da su arhivi usmene povijesti, čak i kada je riječ o ovoj temi za koju nisu prikladni, omogućili dobivanje cijelog niza informacija koje bi bez „usmenih arhivista“ pale u zaborav te ne bi nikada postale događaji važni za proučavanje budućih povjesničara. Ovo nam istraživanje, čini se pruža opravdanje *a fortiori* za korištenje arhiva usmene povijesti.

Arhivi usmene povijesti su naime omogućili prikupljanje dvaju nizova dokumenata: s jedne strane „manje istinite događaje“ koji razjašnjavaju, obogaćuju, razlučuju i ispravljaju racionalnu rekonstrukciju povjesničara; s druge strane, način na koji su rađanje i život jedne institucije proživjeli različiti sudionici povijesti.

Usredotočimo se nakratko na ove dvije točke. Arhivi usmene povijesti mogući nam da shvatimo kako su tekstovi nastali, tko su njihovi pravi autori (ministar potpisuje plan ili reformu, ali ih rijetko on sam piše), kako su se primijenjivali u praksi,⁹ na kakve su prepreke ponekad nailazili; oni nam otkrivaju zaboravljene projekte, izjalovljene

mogućnosti. Samo usmena svjedočenja mogu oživjeti detalje svakodnevnog života u uredima: opskrbljenost strojevima, pisačima, racioniranje za vrijeme rata, grijanje, pokućstvo; ona mogu svojim detaljima bolje od apstraktnih analiza otkriti rastuću birokratizaciju institucija Zavoda za socijalnu sigurnost te njezin utjecaj na moć ravnatelja fondova, na način regrutiranja zaposlenika, na način financijskog upravljanja, na odnose između ravnatelja i zaposlenika te između samih zaposlenika.

Usmena svjedočenja s druge strane oživljavaju ono što su sudionici povijesti proživjeli, ono što bi Péguy nazvao „poviješću u nastajanju“, odnosno oživljavaju različita značenja koja su sudionici dali kako svojim tako i tuđim djelima. Pisani izvori ne samo da nisu pogodni za proučavanje osoba, već to nisu ni za proučavanje međuljudskih odnosa: spominjanje osoba (od kojih su neke zaboravljene), mišljenje koje sudionici povijesti imaju jedni o drugima, različiti oblici međuljudskih odnosa, sve to je dio stvarnosti koju treba proučavati tim više jer su institucije u svom začetku, katkad i zauvijek, obilježene ličnostima svojih utemeljitelja.

Mnogo zaboravljenih događaja, očiglednost onoga što Paul Leuillot naziva „nevidljivom svakodnevicom“, oni možda cenzurirani prošlom iluzijom nužnosti, proturječna tumačenja – ukratko, sve ono što su proživjeli djelatnici Zavoda za socijalnu sigurnost samo usmena svjedočenja mogu prikupiti i prenijeti budućim povjesničarima.

Međutim, kao i ostali izvori, arhivi usmene povijesti nisu jednako korisni za sve predmete istraživanja: ako se njima prikupljaju podatci o načinu primjenjivanja zakona, povijest zakonodavstva mora se pisati polazeći od zakonodavnih tekstova; dok oni svjedoče o međuljudskim odnosima, o tome kako različiti sudionici razmišljaju jedni o drugima, za diplomatsku povijest neizostavan su izvor bilješke ministra vanjskih poslova. Za poznavanje pogrebnih običaja, grobovi i groblja korisniji su od kovanica: ako je „povijest u suštini znanje stečeno zahvaljujući različitim dokumentima“, usmena svjedočenja pripadaju dokumentima.

1.2 Odnos ispitivač – ispitanik

Intervju je *poseban* odnos između ispitivača i ispitanika – on isključuje razgovor s dvjema ili više osoba, kojemu je priroda znatno drugačija. Iskustvo pokazuje da je prva reakcija ispitivača, kako kaže C. Rogers, otkrivanje praznine, različitosti, razdvojenosti koju treba nadvladati.¹⁰ Upravo to otkriće objašnjava dvije vrste pogrešaka koje čine početnici: onu šutljivog ispitivača koji pušta ispitaniku da nekontrolirano i besciljno brblja te onu oholog ispitivača koji govori umjesto ispitanika, često postavlja pitanja i na njih odgovara, te samom formulacijom navodi na odgovor na svoja pitanja.

Prvi govor ispitanika uvijek ima posebno značenje: neki političar ili neko vojno lice, čak i kada je riječ o točno određenoj temi, daje iskaz već sastavljen i pripremljen za novinare i istraživače, koje on često ne razlikuje; kakav važni poduzetnik također raspolaže već pripremljenim govorom prethodno iskorištenim u ponešto drugačijem obliku na skupovima, seminarima, poslovnim sastancima. U slučaju Zavoda za socijalnu sigurnost, rukovoditelji, političari ili sindikalni aktivisti imali su već pripremljen iskaz općenito o društvu, njihovom djelovanju u tom okruženju, o onome što ono jest te o onome što bi trebalo biti. Čak i u siromašnim sredinama autobiografski govor, koji bi se prije mogao nazvati svjedočenjem, odmah se organizira i rekonstruira:

suprotstavljenost pisanog i usmenog miješa se sa suprotstavljenošću spontanog i unaprijed smišljenog¹¹. Ali, u svakom slučaju, i u onom koji se tiče arhiva usmene povijesti, a i u onom „povjesničara“ koji prikuplja usmena svjedočenja, riječ je o važnosti nadilaženja tog prvog govora kako bi se dobila nova informacija te kako bi se približilo onome što su sudionici povijesti proživjeli. Poseban i dug odnos između dvaju pojedinaca koji se stvara tijekom razgovora povlašteno je sredstvo (koje pisana forma ne poznaje) za izlazak iz tog prvog stadija – ono može biti više ili manje dugo, ovisno o ispitaniku – i za ostvarenje ne samo izjava ili svjedočenja nego i pravih razgovora.¹²

Odnos koji se ostvaruje u intervjuu društveni je odnos između dva društveno definirana pojedinca. Društveni se život svodi na neprestano međusobno ocjenjivanje pojedinaca. K tome, čitav odnos u kojemu jedan ima pravo ispitivati onoga drugoga sam po sebi stvara stanje nejednakosti, koje se može više ili manje osjetiti, ovisno o značenju društvene razlike između ispitivača i ispitanika. Čak i u onom intervjuu u kojem je društvena pripadnost ispitanika slična ili pak nadređena onoj ispitivača, kao što je to bio slučaj u našem ispitivanju, postoji težnja „da ocijenimo, prosudimo, odobrimo ili pak ne odobrimo ono što druga osoba ili druga skupina govori“.¹³ Još je Alexis de Tocqueville analizirao ono što publika i prijatelji pripovjedača očekuju: „Čak i onda kada želimo biti iskreni, takvo što rijetko možemo u potpunosti ostvariti. Tome je kriva publika koja voli kada se optužujemo, ali koja ne podnosi kada se hvalimo; čak i prijatelji često nazivaju ljupkom prostodušnošću zlo koje govorimo o sebi, a neugodnom taštinom dobro o kojem pripovijedamo; tako iskrenost postaje jako nezahvalan zanat“.¹⁴ Sve to nameće ispitivaču dužnost da postupno radi sam na sebi. Tim će radom steći poniznost kojom će naučiti slušati pritom ne osuđujući te kojom će sačuvati aktivno suosjećanje koje ne podrazumijeva sudjelovanje. Samo će stalnom oprežnošću, koja se može nazvati epistemološkom, i čvrstim stavom ispitivač omogućiti da se ispitanik osjeća pažljivo slušanim, a da ga se pritom ne ocjenjuje, ne podržava, niti osuđuje. Ispitivač dakle mora stvoriti pravi *habitus*, koji praksom postaje „prirodan“.

Taj *habitus* podrazumijeva da tijekom razgovora poštuje nekoliko jednostavnih pravila, koja postaju očigledna jednom kada su formulirana. Ispitivač tijekom razgovora mora ostati diskretan te usmjeriti razgovor na važne teme: djelotvornije se čini poštivati ritam i stil ispitanika nego voditi razgovor koji se odvija na način logičan ispitivaču; ispitanik treba što točnije iznijeti informacije u trenutku kada se prisjeća jednog dijela svoga života, ukratko, treba mu dopustiti da slobodno razvije svoje pamćenje te mu pritom pomoći i usmjeriti njegove uspomene; nikada ne treba osuđivati, treba izbjegavati kako izravna pitanja koja bi ga mogla podsjetiti na policijska ispitivanja, tako i riječi snažnog značenja; treba povećati broj točki gledišta, inzistirati na detaljima i na primjerima; tražiti precizna objašnjenja, razjasniti dvosmislene izraze, škakljiva pitanja postavljati samo u zadnjim razgovorima, suosjećati s ispitanikom ostajući pritom neutralan i neprimjetan; ostvariti jedan razgovor možda i nije neko umijeće, kao što kaže Ch. Morrissey, ali je to svakako postupak koji se uči iskustvom.¹⁵

Osim ispitivačeva stava, jedan od temeljnih uvjeta za ostvarenje povjerenja između sudionika tog posebnog ali neravnopravnog dijaloga jest jamčenje tajnosti, koje može pružiti onaj tko intervjuira. Upravo u anonimnosti leži tajna sociologa (premda u određenim sredinama ona uzrokuje probleme koje je teško riješiti). Arhivisti ili „arhivisti usmene povijesti“ prikupljaju razgovore koji se u Nacionalnom arhivu

čuvaju trideset godina (u slučaju našeg istraživanja). U jednom dijelu naše populacije to je jamstvo tajnosti bilo nužan uvjet ne bi li se izbjeglo odbijanje sudjelovanja. Za „povjesničare“, koji žele odmah iskoristiti dokumente, neophodno je dobiti dozvolu objavljivanja, koja, ovisno o sredini i osobama, može potaknuti „zaboravljanje“ mnogih važnih događaja ili pak zanos pripovjedača.

U tom postupku polaganog ostvarivanja povjerenja, korištenje magnetofona, koji izgovorenim riječima daje dodatnu težinu, može u različitoj mjeri povećati broj prešućenih stvari, ovisno o tome percipira li ga ispitanik kao običan alat ili pak kao ozbiljnu i nepoznatu napravu (što potiče jednako tako ozbiljne izjave). Naime, sudeći prema našem iskustvu i onom drugih ekipa, korištenjem takve vrste naprave ispitanici u svim sredinama na njezinu prisutnost brzo zaboravljaju.

Magnetofon ne donosi ništa manje inovacije kada je riječ o korištenju usmenih izvora od onoga što su (u užem smislu) poznavali povjesničari još od Herodota. „Neka onaj tko takve stvari smatra nevjerojatnima slobodno prihvati priču Egipćana, ali ja kroz cijelu svoju povijest predlažem zapisivanje onoga što govore i jedni i drugi“¹⁶. „S druge pak strane, kada je riječ o događajima koji su se zbili za vrijeme toga rata, nisam mislio da moram, ne bih li ih ispriповjedio, vjerovati riječima onih koji su se prvi vratili kao ni svom vlastitom mišljenju: ili sam sam sudjelovao ili sam što je preciznije moguće ispitao svakoga o svakome“¹⁷. Magnetofon zamjenjuje govore rekonstruirane prema logici priče¹⁸ ili pak opise „očevidaca“,¹⁹ koje su stari povjesničari predano zapisivali, grubim dokumentom, koji po definiciji nije ono što su sudionici povijesti doista proživjeli, već rekonstrukcija koju oni stvaraju ili neposredno ili pak naknadno, na samom kraju života, rekonstrukcija nesumnjivo bliža proživljenom od one starih povjesničara koji rade na usmenoj tradiciji ili one suvremenih povjesničara koji rade na pisanim izvorima iste prirode.

1.3 Važnost i ograničenja razgovora

Dobrovoljna izrada dokumenata koji mogu poslužiti budućim povjesničarima ni po čemu ne predstavlja novost, mnogo je povijesno važnih ličnosti i onih malo manje važnih, a naročito mnogo državnih službenika posvetilo svoju mirovinu pisanju memoara ili, još češće, predlaganju reformi temeljenih na iskustvu. Ali između pisanja memoara, odnosno izrade arhiva pisane povijesti, i sastavljanja arhiva usmene povijesti, postoji određeni broj razlika. Pisac na raspolaganju ima vrijeme, on može preciznije odrediti, potvrditi istinitost svojih sjećanja. Zauzvrat, on uobličuje, odnosno konstruira, težeći samoopravdanju, ali pritom se ne izlažući opasnosti proturječja. „Primijetio sam da nam većina onih koji za sobom ostavljaju memoare, na svoje loše postupke ili sklonosti, najbolje ukazuju kada ih slučajno shvate kao obećanje ili kakav dobar predosjećaj, što se katkada doista događa... Ne potiče dakle njih istinoljubivost na govor, već poroci duha koji nehotice otkrivaju poroke srca“²⁰. Usmena svjedočenja, ukoliko je riječ o pravom programu sastavljanja arhiva usmene povijesti, a ne o jednostavnoj zbirci svjedočenja, imaju više prednosti nad pisanim memoarima. Prije svega, zahvaljujući svojoj sistematičnoj naravi, omogućuju prikupljanje svjedočanstava *svih* živućih sudionika, od kojih većina nikada ne bi ni pomislila na pisanje memoara. Dakle, omogućuju prikupljanje višestrukih svjedočenja o istim događajima. Zahvaljujući stavu (onima koji nisu pisci često je ugodnije razgovarati s nepoznatom ali pažljivom osobom nego

pisati) ili, kao što ćemo vidjeti niže, primjedbama koje mu mnoštvo prikupljenih svjedočenja omogućuje da iznese, dobar ispitivač, s druge pak strane, svojom neutralnošću može podsjetiti na polu-zaboravljene događaje, potaknuti ispitanika da kaže stvari o kojima nije htio misliti ili govoriti. Budući će korisnik nesumnjivo morati strogo provjeriti točnost događaja i informacija zato što ispitanik nema uvijek vremena niti mogućnosti provjeriti svoje papire. Ali povjesničar pisani dokument kao i svaki drugi, kada nije izrađen za njega, već u neke druge svrhe,²¹ svakako mora izložiti kritici čija je funkcija „odgovoriti na sljedeće pitanje koje mu postavlja povjesničar: „Smatram da mi dokument govori ovo; mogu li mu u tome vjerovati?““²²

Prikupljanje i korištenje razgovora može i mora biti jednako strogo kao i prikupljanje i korištenje pisanih izvora koje poznaju povjesničari ili pak brojčanih podataka koje obrađuju sociolozi,²³ pod uvjetom da se poštuju pravila tijeka razgovora o kojima smo kratko gore govorili te da se razgovor shvati kao samo jedan među mnogim izvorima.

Nijedan intervju uostalom nikada nije samo verbalan. Moraju ga popratiti opažanja izraza, nehotičnih pokreta, odjeće, životne okoline, držanja, stvarnog ponašanja, koja mogu pobiti ili izmijeniti izgovorene riječi. Zbog toga se razgovor nikada ne smije analizirati kao jedinstveni dokument koji je sam sebi dovoljan – govor nikako nije jedini način izražavanja. „Arhivisti usmene povijesti“ i „povjesničari“ moraju ga isto tako shvatiti kao samo jedan među ostalim izvorima, moraju ga nadopuniti onime što omogućuje da ga se odredi i kritizira pomoću svih ostalih izvora znanja (zapažanja, stvarnih ponašanja, osobnih ili općenitih pisanih dokumenata, zakonodavnih tekstova, predmeta, itd.). Nijedan izvor za povjesničara nije jedini: zašto bi onda usmeni izvor odjednom zadobio takav povlašteni položaj? Zašto bi istraživači tako brzo zaboravili kritiku „znanstvene povijesti“ koja se razvija od XVIII. stoljeća?

Iako je bitno poštivati nekoliko ključnih pravila tijekom svakog razgovora, njihovo se značenje ipak razlikuje ovisno o istraživanju u kojem se koriste.

2. „Arhivisti usmene povijesti“, arhivisti i „povjesničari“

Pojam usmenog svjedočenja ili onoga što se naziva *oral history* može naime označavati: posao arhivista, koji prikupljaju iskaze i svjedočenja „najstarijih u selu“, „važnih svjedoka“, ili pak „časnih staraca“ te, kako je rekao Michelet, koji ih razvrstavaju, uređuju, kodiraju i čuvaju, kao što to čine s pisanim izvorima; posao „povjesničara“, koji analiziraju te čine razumljivima usmene dokumente koje su drugi ili pak oni sami prikupili, a pod tim se podrazumijeva da je, kada je riječ o najsuvremenijoj povijesti, teško, pa čak i nemoguće, zanemariti svjedočenja svjedoka ili povijesnih ličnosti; posao „arhivista usmene povijesti“, čiju ćemo posebnost sada pokušati otkriti.²⁴

2.1 Posebnost izrade arhiva usmene povijesti

Problematika – Arhivisti se u tradicionalnom smislu zadovoljavaju prikupljanjem iskaza i svjedočenja bez jasne problematike te njihovim čuvanjem u sve moguće svrhe korisne budućim istraživačima. Kao i kod arhiva pisane povijesti, njihov je problem prostor – on će jednoga dana nametnuti izbor između transkripta usmenog izvora, audiovrpce ili videovrpce, te pisanog dokumenta, s obzirom na kriterije koji još nisu definirani.

Grana djelatnosti	Broj stadija						
	1*	2	3	4	5	8	Ukupno
Središnja uprava i državni dužnosnici	5	10	1	3	1	1	21
Politika	5	3	1	-	-	-	9
Medicina	6	5	1	-	-	-	12
Uzajamna pomoć (Mutualité)	1	1	1	-	1	-	4
Fondovi općeg sustava socijalnog osiguranja (Régime général)	29	20	7	3	-	-	59
Fondovi sustava socijalnog osiguranja za rad u rudnicima (Régime des mines)	4	18	4	1	1	-	28
Fondovi sustava socijalnog osiguranja za poljoprivredu (Régime agricole)	24	6	-	2	-	-	32
Fondovi sustava socijalnog osiguranja za trgovce (Régime commerçants)	3	4	1	-	-	-	8
Fondovi sustava socijalnog osiguranja za obrtnike (Régime artisans)	2	1	1	-	1	-	6
Fondovi sustava socijalnog osiguranja za djelatnike SCNF-a (Francuske nacionalne željeznice)	9	4	1	-	-	-	14
Fondovi sustava socijalnog osiguranja za slobodna zanimanja i ostali fondovi	2	5	-	1	-	-	8
Ukupno	90	78	18	10	4	1	201
Broj razgovora	90	156	54	40	40	8	368

Tablica 1. Broj razgovora ostvarenih prema grani primarne djelatnosti ispitanika

* Ova kategorija istovremeno podrazumijeva: starije osobe koje su preminule nakon završetka prvog stadija, osobe koje su izgubile pamćenje; osobe čiji je doprinos povijesti Zavoda za socijalnu sigurnost marginalan ili pak kratkotrajan; osobe iz nižih društvenih slojeva, čije je iskustvo ograničeno, ili pak važne osobe, koje smo susreli na samom kraju ispitivanja, kada su informacije već bile utvrđene, a koje bi u samo jednom dobro pripremljenom intervjuu potvrdile prikupljenje činjenice.

Naprotiv, „povjesničari“ (koji, podsjetimo, mogu biti sociolozi ili politolozi...) koriste metodu razgovora ne bi li odgovorili na točno određenu problematiku, čak i onda kada je ona široko definirana: primjerice, učenje pekarskog zanata u razdoblju između dvaju ratova koje proučava I. Bertaux, društvene promjene koje kao predmet svog ispitivanja koriste A. Burguière, J. Goy, J. Ozouf; politički aktivizam studenata između dvaju ratova (J. Bourdin, R. Girardet). Unatoč tome što su stručnjaci humanističkih znanosti osjetljiviji na općenite probleme, i često ih više zanima sadašnjost, dok su povjesničari (u užem smislu riječi) željni znati „što se dogodilo na određenom mjestu u određenom povijesnom trenutku“ te svoju pažnju usmjeravaju na pojedinačne događaje, priroda radova „povjesničara“ u jednakoj je mjeri znanstvena.

Suprotno dvjema prethodnim djelatnostima, „arhivisti usmene povijesti“, radeći za buduće povjesničare, susreću se s manje precizno određenom problematikom. Po definiciji, ljudi postavljaju prošlosti pitanja vezana za njihovo vlastito povijesno iskustvo. Po definiciji, „arhivisti usmene povijesti“ ne mogu zamisliti sva pitanja koja će se za trideset ili četrdeset godina postaviti o materijalima koje danas prikupljaju. Za njih nije dakle važno definirati ili rekonstruirati događaje, da se poslužimo Bachelardovim izrazom, s obzirom na teoretsku problematiku jer oni ne samo da ne mogu jasno izraziti problematiku nego ne mogu ni ostvariti dijalog između prikupljenog materijala i postavljenih hipoteza, što predstavlja suštinu znanstvenog djelovanja. Riječ je naime o prikupljanju na najširi i najotvoreniji mogući način najvećeg broja proturječnih informacija koje ukazuju na različite načine na koje različiti sudionici povijesti gledaju na iste povijesne događaje.

Cilj nije usporediti „arhiviste usmene povijesti“ i „povjesničare“ polazeći od njihovih metoda, jer dok su jedni skloni slobodnim intervjuima, drugi su skloniji strukturiranim ili djelomično strukturiranim intervjuima. Intervju ni u jednom slučaju nije slobodan (tako se može strogo opisati samo klinički intervju), ali ga bez obzira na to možemo nazvati djelomično strukturiranim ili strukturiranim, podrazumijevamo li pod time da se ispitanik može slobodno prisjećati te slobodno iznijeti svoj govor unutar okvira koji je zadao istraživač.²⁵ „Povjesničare“ i „arhiviste usmene povijesti“ razlikuje značenje koje pridaju istoj vrsti intervjuja: „povjesničari“ obrađuju podatke, odnosno stavljaju ih u odnos s problematikom istraživanja, „arhivisti usmene povijesti“ pak podatke prikupljaju te oni ni u jednom trenutku ne postaju dio znanstvenog istraživanja. U prvom slučaju ispitivač, poštujući ritam i stil ispitanika, gradi razgovor oko postavljenog problema. U drugom on na sistematičan i iscrpan način prikuplja informacije nastojeći ih prikupiti što više, povećavajući na taj način broj suprotstavljenih gledišta. Cilj i funkcija tih razgovora nisu isti.

Upravo se zbog toga oblik i broj razgovora mijenjaju u trima razmatranim slučajevima: sličnosti metode nestaju tijekom samog razgovora. Arhivisti i „povjesničari“ mogu dobiti odgovore na sva pitanja koja postave u samo jednom razgovoru, čak i kada njegova dužina podrazumijeva povremene prekide (razgovor od deset sati mora se obaviti u nekoliko navrata). Naprotiv, „arhivisti usmene povijesti“, koji su „otvoreniji“ i „kritičniji“, kvalitetu dobivene informacije mogu poboljšati uspoređujući točke gledišta, ispitujući iznova iste sudionike, proučavajući, analizirajući prikupljeni materijal pomoću metoda koje je iskušala kritika teksta, a koju primjenjuju povjesničari (u užem smislu). Na taj se način mogu usporediti svjedočenja različitih sudionika te, služeći se njihovim primjedbama, doći do dopuna, nijansi, pojašnjenja, a katkada i do odustajanja. Za metodu „arhivista usmene povijesti“ nužan je veliki broj ispitanika. U tablici (str. 29) naći ćemo konkretan primjer metode razgovora koju „arhivisti usmene povijesti“ moraju koristiti.

„Mali istiniti događaji“, ono što su sudionici povijesti proživjeli, a postupno rekonstruirali prema svojim uspomenu, razgovori, sve to omogućuje da se tijekom ispitivanja dobiju odgovori na niz pitanja potaknutih prikupljenim informacijama i da se poboljša kvaliteta dobivenih informacija.

Ta metoda, koja se nametnula na samom početku nešeg iskustva izrade arhiva usmene povijesti (travanj – rujan 1975.), čini nam se nužna ne bi li se izbjegla ona

unaprijed pripremljena svjedočenja, oni govori o sebi namijenjeni drugome, sastavljeni iz pristojnosti prema ispituvaču, a koje su arhivisti uvijek u opasnosti lakovjerno prikupiti. Naravno, takav se govor-svjedočenje ili govor-iskaz pojavljuje najčešće u prvom razgovoru. „Arhivist usmene povijesti“ mora ga saslušati, čak i kada ne odgovara na pitanja koja ispituvač postavlja: takav je govor potreban za izgradnju povjerenja, on ima katarzičan učinak nužan za obrađivanje određenijih tema u razgovorima koji slijede.

Priče starih ljudi nikada nisu nezanimljive, ali izrada arhiva usmene povijesti ne započinje govorima koje arhivist prikuplja. Ona počinje kada zahvaljujući povjerenju sugovornika i kritičkom radu na svim prethodnim razgovorima, „arhivist usmene povijesti“, čija je uloga u tom trenutku mnogo složenija i aktivnija, prijeđe prvi stadij (koji može trajati kraće ili duže) kako bi pronašao, kao što smo vidjeli gore, nove događaje ili nove načine promatranja već poznatih događaja. Jedino takav kritički rad na tekstovima, koji iziskuje više vremena od samog bilježenja (snimanja) razgovora, omogućuje postizanje nove kvalitete informacija.

Ne možemo dovoljno istaknuti posebnost metode i predmeta istraživanja arhiva usmene povijesti. Ne zato što je prema našim saznanjima naša ekipa jedina koja se time sustavno služi (sudeći prema znanstvenim radovima kojima je predmet istraživanja sličan našem, a koji pripadaju onome što Amerikanci zovu *oral history*, *oral historians* prema našem su mišljenju arhivisti), nego zato što se na taj način počinju razlikovati tri društvene uloge te postaje moguće točno odrediti metodu svojstvenu razrađivanju arhiva usmene povijesti.

Odabir uzorka. – Za „povjesničare“ i „arhiviste usmene povijesti“ vrijede različita pravila pri sastavljanju uzorka. Za „povjesničare“ izbor je određen predmetom istraživanja. U većini je slučajeva pitanje reprezentativnosti sporedno, budući da logika ne slijedi statistiku, već *kvalitetu* razgovora i informacija koje oni sadrže. (Ipak valja biti oprezan i paziti da se na temelju uzorka koji nije izrađen na statističkoj osnovi naknadno ne donose statistički zaključci.)

Naprotiv, kada je riječ o arhivima usmene povijesti, korisnije je da istraživač, čak i ako se ne smješta unutar logike statističke reprezentativnosti, nastoji predstaviti što veći broj grupa i ostvariti što raznolikije razgovore. Uzmimo primjer našega rada: razgovarali smo sa službenicima različitih socijalnih institucija na svim razinama, s političarima, sindikalistima, liječnicima, zaposlenicima te odgovornima za opći sustav socijalnog osiguranja (*Régime général*), kao i odgovornima za pojedinačne fondove, s pristašama Višijske Francuske kao i njenim protivnicima; s korisnicima iz različitih društvenih slojeva. Ukratko, pokušali smo dobiti najpotpunije i najpreciznije moguće informacije ispitujući, koliko je to bilo moguće, *sve* bitne sudionike ili pak predstavnike *svih* bitnih skupina. Napomenimo ipak da predstavljanje različitih kategorija ne može ne ostati nejednako i to ponajprije zbog bioloških razloga, a naročito zbog toga što različite društvene skupine u povijesti socijalne sigurnosti djeluju u različitim životnim razdobljima: sindikalisti i službenici socijalnih institucija u njoj djeluju od samog početka profesionalnog života, dok političari i liječnici to čine puno kasnije. Nijedan program izrade arhiva usmene povijesti ne omogućuje ispitivanje svih sudionika, čije bi svjedočenje pridonijelo najvjernijoj mogućoj rekonstrukciji događaja.

Korištenje (razgovora). – Ako se pravi arhivisti zadovoljavaju razvrstavanjem i kodiranjem svojih dokumenata, „povjesničari“ se suočavaju s klasičnim problemima

korištenja razgovora, o kojima već postoji opširna literatura, a njihovog ćemo se osnovnog načela prisjetiti. Korištenje razgovora može i mora biti jednako strogo kao i korištenje statističkih upitnika, ali ono donosi *kvalitativne* rezultate, koji odgovaraju određenim ciljevima, određenim sredinama te određenim okolnostima: ako istražujemo kako je na razini jednog naselja *proživljena* određena društvena promjena, bilježenje (snimanje) i korištenje razgovora mogu postati strogo sredstvo istraživanja pod uvjetom da takva metoda ne isključuje ostale izvore informacija. Ako, naprotiv, istražujemo kako se u istom tom razdoblju razvila raspodjela bogatstva u Francuskoj ili pak kako se razvila mogućnost školovanja prema društveno-profesionalnim kategorijama, potrebno je statističko ispitivanje jer usmena svjedočenja u tom slučaju mogu biti samo ilustrativna.

„Arhivisti usmene povijesti“ zapravo ne koriste razgovore. Oni primjenjuju tradicionalnu metodu povjesničara, metodu kritike dokumenata, koju je u XIX. stoljeću razvila povijesno-znanstvena škola ne bi li dobila bolju kvalitetu informacija. Kao što smo ranije vidjeli, svaki se razgovor analizira i kritizira ne samo s obzirom na znanje koje istraživači imaju o problemu nego i s obzirom na druge razgovore. Postupno tijekom ispitivanja oni postaju sve usredotočeniji u okviru sve preciznijeg istraživanja informacija. Paradoksalno je to što u tom razmjenjivanju metoda između različitih disciplina unutar humanističkih znanosti, „arhivisti usmene povijesti“ u analizi razgovora koriste najkласičniju povijesnu kritiku.

Mora li kritika snimki biti jednaka onoj pisanih izvora? Pod uvjetom da se uzme u obzir perspektiva koju nužno uvode posebne okolnosti intervjua, njih nam se čini teško analizirati ako se ne slijede načela kritike tekstova (što naravno nije slučaj kada je riječ o istraživanjima same oralnosti, to pokazuju „etnotekstovi“ Ph. Joutarda). Ipak, zanemarili smo sva tumačenja podsvjesnoga koje se izražava oralnošću: vokabular, povezanost ideja, način govora, zamuckivanja, oklijevanja; sve to, čini se, istovremeno traži znanje lingvиста i psihoanalitičara. (Prema M. Eycku, rezultati koje su do sada dobili politolozi i dalje se neuvjerljivi.) Posebnost usmenog ispitivanja vezana je za posebnu kvalitetu informacije.

2.2 Usmeni dokumenti: opasnost osjećaja zadivljenosti

Nakon zadivljenosti koju su u humanističkih znanstvenika dugo izazivale matematičke metode te apstrakcija kvantifikacije, nova zadivljenost metodama „proživljenog“ (ako taj pojam ima jedno značenje) razvija se neovisno o rezultatima koji se njome mogu dobiti. Ovdje je važno, polazeći od nekoliko primjera, naglasiti zloupotrebu koju može potaknuti korištenje usmenog ispitivanja, zloupotrebu povezanu s onim što možemo nazvati dvostrukom iluzijom stvarnosti – ona prema kojoj možemo doseći proživljeno – i cjeline. Ta se zadivljenost ogledava u povećanju broja životnih priča, autobiografija u kojima istraživač želi pronaći sve ono proživljeno, cijelog pojedinca, cijelu obitelj i cijelu društvenu skupinu. Zbog te zadivljenosti istraživači žaleći ustanovljuju da ispitanici *stvaraju* svoju autobiografiju – to postaje neizbježno onoga trenutka kada svoj život više ne žive, već ga pripovijedaju te kada radije biraju jedne događaje nego druge. To je neizbježno zato što se ne može sve uvijek reći, zato što je proživljeno po naravi neodređeno te zato što veza između ispitivača i ispitanika iskrivljuje priču (ali s obzirom na istinu onog proživljenog koju nitko, čak ni ispitanik, nikada neće pronaći).²⁶

Ukratko, činjenica da nijedna metoda nikada neće povratiti ono proživljeno i da će izvor bilo pisani bilo usmeni biti tek „način na koji suvremenici, autori tih izvora, gledaju na svoju povijest“,²⁷ doživljava se kao nepremostiva prepreka.

Ta zadivljenost dokumentima može se ilustrirati prvim stadijem rada Isabelle Bertaux, jednim od rijetkih radova koji je u Francuskoj dobio naziv uspješno ostvarene „usmene povijesti“ o učenju pekarskog zanata između dvaju ratova. Iako podnaslov rada glasi „ispitivanje usmene povijesti“, riječ je više o iznimno dragocjenoj zbirci usmenih dokumenata namijenjenoj pisanju jedne povijesti koja se bar u tom stadiju može sažeti u nekoliko snažnih rečenica: „Sve se svodi na jedan temeljni odnos, odnos iznuđivanja besplatnog rada koji pekari nameću djeci (...) zbog strukturalnih potreba koje proizlaze iz obrtničkog karaktera struke“.²⁸ Žao nam je što tu tvrdnju nije potkrijepila analizom razgovora koje je uz ostale izvore prikupila.²⁹ Na jednom je sastanku čak izjavila: „Te razgovore nisam analizirala, nisam mogla reći ništa više od ispitanika“.³⁰ Ti su dokumenti nesumnjivo estetički superiorni nad apstraktnom analizom „povjesničara“ zahvaljujući svojoj moći evokacije, dirljivošću autobiografskih priča, slikovitim opisima „očevidaca“ ili pak „časnih staraca“. Ipak, oni su oblik „nejasne neposrednosti“³¹: izostaviti analizu u njihovu korist znači odreći se samog znanstvenog rada.

Uostalom, je li taj dokument doista „neobrađen“? Magnetofon bilježi govore koje je Tukidid morao rekonstruirati prema logici povijesnih okolnosti te nesumnjivo predstavlja dokument bliži stvarnosti. Ali onaj tko oživljava uspomene nije više ista ona osoba koja ih je proživjela: ta osoba svoje uspomene gradi prema vlastitoj logici. Usmeni dokument kao i pisani izvor može i mora biti proučavan i kritiziran – u punom smislu povijesne kritike. Okolnosti intervjuiranja predstavljaju jedan od elemenata onoga što je Seignobos nazivao vanjskom kritikom. Usmeni dokument nije sam sebi svrha; on ne predstavlja povijest, to je tek dokument namijenjen današnjim ili budućim povjesničarima te on zbog toga, kao i ostali izvori, mora podležiti istim uvjetima znanstvene upotrebe. Prikupljanje usmenih dokumenata može biti jednako strogo i sistematično kao i svaki drugi znanstveni rad, a da sam dokument kao takav ipak ne postane „znanstven“. Proživljeno ne predstavlja nužno znanje, naivna svijest nije jednaka znanstvenoj svijesti. „Povijest ne pripada životu, već duhu“.³²

Riječ je o istom onom odbijanju znanstvenog djelovanja koje se u određenim trenucima pojavljuje kod nekoliko istraživača etnografskog muzeja francuske općine Le Creusot. Taj veliki projekt ponajprije obuhvaća jednu potpuno opravdanu zadaću koja se može nazvati arhivističkom u širem smislu riječi: „Cijeli jedan dio našeg kolektivnog pamćenja može zauvijek nestati ako se ne zašтите, sačuvaju, popišu, razvrstaju, izlože razna svjedočenja o načinima života koji polako nestaju“.³³ „Zaokupljaju nas uobičajeni muzejski poslovi: popisivanje lokacija, građevina, arhiva, dokumenata te naravno predmeta...“.³⁴ Ali uz taj se posao arhivista, koji prikuplja kako stare strojeve tako i pisma te potiče stanovništvo na pretraživanje tavana i oživljavanje najstarijih uspomena, vezuje i želja da se izvrši određeni utjecaj na to stanovništvo: „Pozivamo stanovništvo da otkrije pozitivne čimbenike koji su oblikovali njegovu osobnost kao i one negativne koji su usporili njegov razvoj“³⁵; „Originalnost etnografskog muzeja te zajednice francuskih općina krije se u njegovom nastojanju da potakne kulturni razvoj stanovništva“.³⁶ Stanovništvo u posljednjem stadiju rada ne samo da pomaže pri sastavljanju različitih arhiva (prikuplja se sve, od predmeta do autobiografskih

priča) nego ono postaje nenamjerni predmet i sudionik jednog rada koji više nije ni arhivistički ni „povijesni“. Istraživači koji ni sami više nisu ni arhivisti ni „povjesničari“ stavljeni su na razinu stanovništva te u programu jednog od svojih kongresa pišu: „Izolacija onih koji stvaraju povijest trebala bi ih uvjeriti da je tu povijest za mnoge ljude važnije proživjeti. Ne radi li se onda o istoj povijesti te ne bi li ona mogla biti za sve valjana?“³⁷ Odgovor na ovo retoričko pitanje očito je negativan; riječ povijest ima dva različita značenja; povijest koju žive ljudi ima drugačiji epistemološki status od povijesti koju „proizvode“ (razmislimo usput o kritici koju taj pojam podrazumijeva) povjesničari. „Povjesničarskoj praksi dobro je poznato da ovdje nije riječ o *proživljavanju* povijesti, o percepciji i osjećanju ... već o njenom *predstavljanju* u određenom diskursu koji je čini razumljivom“.³⁸

Primjena razgovora nesumnjivo kao i svaka društvena praksa nikada nije nedužna te čak i kada istraživač vodi razgovor bez namjere izazivanja političke reakcije (u širem smislu riječi), razgovor može dovesti do novog kolektivnog osvješćivanja: povjesničari nailaze na problem poznat sociolozima koji djeluju u suvremenim društvima, a njegova analiza postaje dio objektivnih podataka o društvenoj stvarnosti koju oni promatraju i tumače. Samoosvješćivanje suvremenih društava zahvaljujući humanističkim znanostima odsada postaje jedna od njihovih karakteristika. Iz ovoga ipak ne treba zaključiti kako se uloga „povjesničara“ usmenim ispitivanjem dovodi u pitanje, da njegova zadaća više nije njegovanje i izgradnja znanja, već da on, poput pripovijedača starog (mitskog) društva, čuva i prenosi tradiciju. Uloga „povjesničara“ (sociologa, psihologa...) koji ispituje, analizira, objašnjava, razjašnjava ne smije se zamijeniti onom arhivista. Uloga arhivista, onog usmene povijesti ili ne, plemenita je i korisna, ali ne bi se trebala miješati s onom „povjesničara“. Čak i kada se ne radi o prošlosti, već o sadašnjosti, znanje može biti samo retrospektivno: događaje možemo doživjeti ili promatrati u trenutku kada se događaju, a organizirati ih i razumjeti možemo samo naknadno.

*

Kao što je to primijetio J. Goy³⁹, ovdje nije riječ ni o izgradnji nove povijesti (povjesničar se uvijek obvezuje na istraživanje vlastite povijesti bez obzira na to jesu li izvori pisani ili usmeni) niti nove sociologije, već je riječ o ponovnom ustanovljenju, pomoću mehaničkih sredstava za umnožavanje i sistematičnog karaktera istraživanja razgovorima, koje koriste sociolozi i psiholozi, izvora koje su povjesničari stoljećima koristili, a koje je francuska akademska elita, potaknuta recentnom tradicijom koja nije starija od početka stoljeća, odbacila.⁴⁰

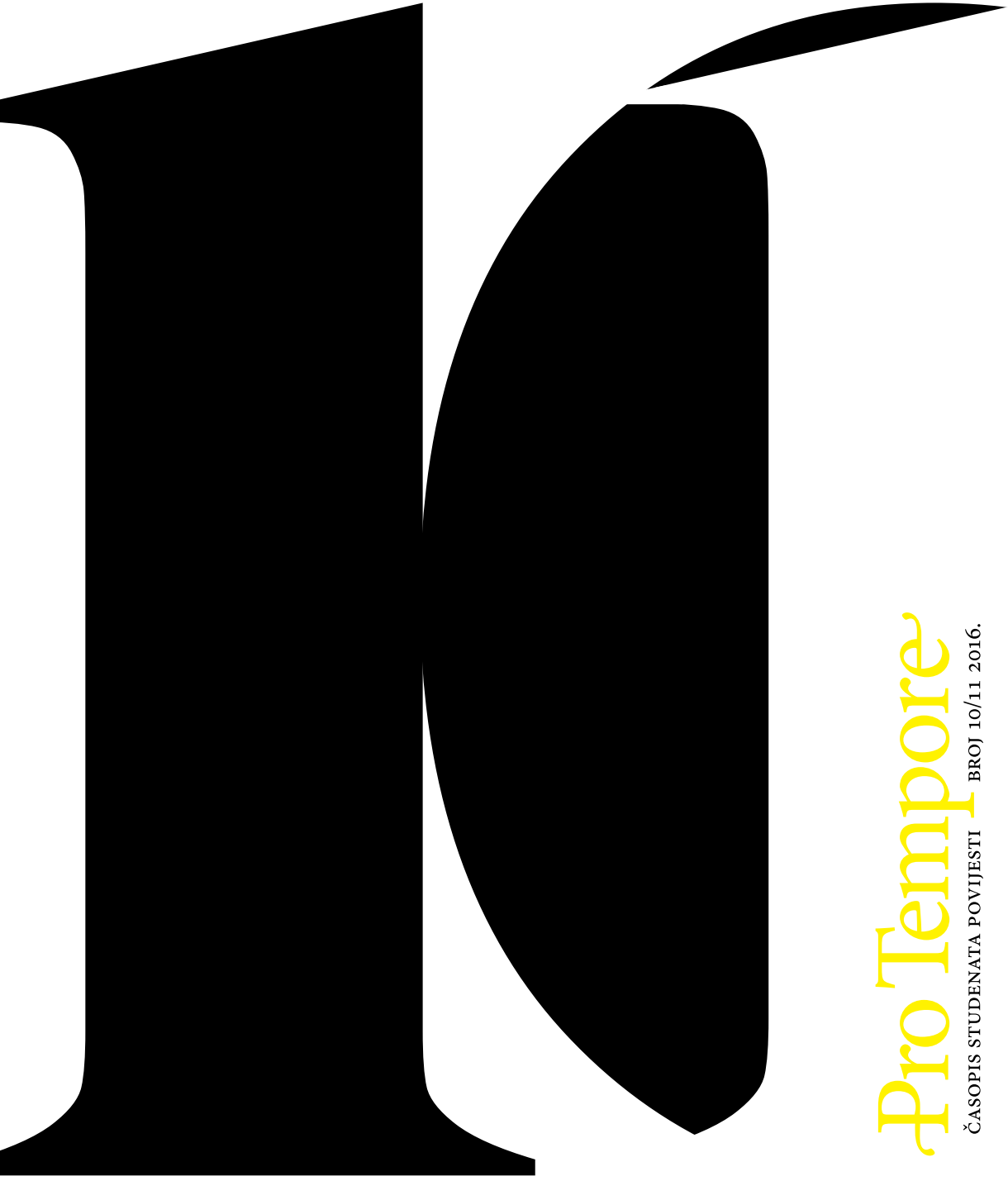
Počeci grčke povijesti počivali su na pričama⁴¹; *histor* je ponajprije onaj tko se informira, onaj tko istražuje usmenu tradiciju.⁴² Međutim, od Herodota i Tukidida prema definiciji postoji „taj tipični raskorak između proživljenog iskustva i retrospekcije, koja nikada nije ponovno oživljenje, već je uvijek konceptualna rekonstrukcija“.⁴³ Zbog tog povratka povijesnim izvorima ne smije se zaboraviti samo značenje povijesne rekonstrukcije kao ni konačne stečevine povijesno-znanstvene škole XIX. stoljeća. Bez obzira na to jesu li neki rad ostvarili arhivisti, „povjesničari“ ili pak „arhivisti usmene povijesti“, riječ je ipak o korištenju ili utemljenju novog povijesnog izvora, kojeg je nekoliko generacija francuskih sveučilišnih „povjesničara“ nepravedno zapostavilo

te kojemu je nova zainteresiranost povjesničara podarila novu aktualnost. Ako je istina da se zbog osobito brzih promjena industrijskog društva intenzivnije osjeća potreba očuvanja uspomena na predindustrijsku tradiciju te prisjećanja na svijet koji često grubo nestaje, istovremeno su nam potrebni arhivisti koji prihvaćaju usmene izvore jednako kao pisane dokumente, „arhivisti usmene povijesti“ koji su (neovisno o njihovom obrazovanju) istovremeno poznati s praksom razgovora i strogom analizom tekstova, te, *last but not least*, suvremeni povjesničari spremni na korištenje usmenih izvora čija će ograničenja kao i neprocjenjivu vrijednost prepoznati.

Bilješke:

- 1 R. Bonnain i F. Elegoët, „Mémoire de France“, *Ethnologie française*, 1978., t. 8, 337-355. Vidi također P. Joutard, „Le document oral, une nouvelle source pour l'histoire“, *L'histoire*, n°12, 1979., 106-113.
- 2 U istom broju vidi članke J. Lequina i P. Joutarda
- 3 C. Lévi-Strauss, osvrst na L. W. Simons, *The autobiography of a Hopi Indian*, New-Haven, Yale Univ. Press, 1942., u *Année sociologique*, 2. serija, 1940.-1948., t.1, 330.
- 4 Navodnike ćemo koristiti svaki put kada želimo naglasiti ovu posebnu upotrebu riječi povjesničar.
- 5 Program izrade arhiva usmene povijesti povjeren je Centru za povijesna istraživanja pod vodstvom Dominique Schnapper, a financirao ga je Međuresorni odbor za povijest Zavoda za socijalnu sigurnost kojim predsjedja P. Laroque. Započeo je 1. travnja 1975., a završio 31. prosinca 1979. Ukupno je ostvareno 365 razgovora sa 201 osobom. Razgovore je vodila D. Hanet, kojoj su se 1. siječnja 1976. pridružile S. Deswarte i D. Pasquier, a 1. siječnja 1978. A. Le Clec'h, Cl. Schneider, M. Vormeringen.
- 6 Općeniti uvod u tu tematiku može se naći u C. Nahoum, *L'entretien psychologique*, Paris, PUF, 1958., a potpuna bibliografija u S. Richardson, B. Dohrenwend, D. Klein, *Interviewing: its forms and functions*, New York, Basic Books, 1965.
- 7 S. Terkel, *Hard Times: an oral history of the Great Depression in America*, New York, Pantheon Book, 1970.
- 8 Pravi predmet tog istraživanja kao i problemi metode na koje je ono ukazalo predstavljeni su u našem članku, „Archives orales et histoire des institutions sociales“, *Revue française de sociologie*, XIX, 1978., 260-276.
- 9 Isabelle Bertaux je također proučavala primjenu zakona (ili bolje izostanak njihove primjene) u izobrazbi mladih pekara. Način na koji se zakonodavni tekstovi primjenjuju u stvarnosti predmet je posebnog zanimanja razgovora. Usp. I. Bertaux-Viame, *L'apprentissage en boulangerie dans l'entre-deux-guerres, une enquête d'histoire orale*, magistarski rad, Paris VII, rujan 1976.
- 10 C. Rogers, *Le développement de la personne*, Paris, Dunod, 1967., *passim*.
- 11 Napomena koju je iznio J. Goy povodom dana proučavanja „usmenog svjedočenja“ kojeg je 14. svibnja 1977. organizirala Nacionalna zaklada za političke znanosti (pod vodstvom J. Bourdina i R. Girardeta).
- 12 Bez obzira na sve, ipak postoji mogućnost neuspjeha, pogotovo kada je riječ o visokim dužnosnicima, od kojih će i najbolji ispitivač izvući samo govor već održan u mnogim službenim prilikama.
- 13 C. Rogers, *op. cit.*, 230.
- 14 A. De Tocqueville, *Souvenirs*, t. XII iz *Œuvres complètes*, Paris, Gallimard, 1964., 101.
- 15 C. Morissey, „On oral history interviewing“, u L. Dexter ur., *Elite and specialized interviewing*, Northwestern Univ. Press, 1970.
- 16 Herodot, I. 23. Odabrali smo ovaj citat između onih koje nam je naznačio naš prijatelj Philippe Gauthier, a posebno izdvajamo sljedeće: Herodot, IV, 195; VII, 148, 150, 152, itd.
- 17 Tukidid, I, 22.
- 18 Svima je poznata slavna Tukididova izjava (I, 22): „Dodajem da je bilo teško, kada je riječ o govorima iznijetima ili neposredno prije ili pak za vrijeme rata, ne samo meni, već i onima koji su mi ih prenosili iz nekog izvora, točno reproducirati njihov sadržaj. Zato sam ja pokušao izraziti ono što je svaki govornik po mom mišljenju mogao reći, a što bi više odgovaralo okolnostima.“
- 19 Michelet je vrlo vješto prenio opise svoga oca o svakodnevnom životu u samostanima prije Francuske revolucije (*L'Histoire de la Révolution française*, Paris, Éditions de la Pléiade, 1939., 24-25) kao i svjedočanstvo jednog očevidca o atmosferi koja je vladala u skupštini koja je izglasala smrt Luja XVI. (*op. cit.*, 329-330).
- 20 A. De Tocqueville, *Souvenirs, op. cit.*, 101.
- 21 Izvješća sa sastanaka, računovodstveni dokumenti, itd.
- 22 P. Veyne, *Comment on écrit l'histoire*, Paris, Éditions du Seuil, 1974., 194.
- 23 M. Maget odavno je pokazao kako etnološko promatranje može biti jednako točno kao i korištenje

- brojčanih rezultata. Usp. M. Maget, *Guide d'étude directe des comportements culturels*, Paris, CNRS, 1962.
- 24 Jasno je da ovi pojmovi ne označuju osobe, već društvene uloge. „Povjesničar“, prije no što se počne baviti poslom povjesničara, može biti arhivist ili „arhivist usmene povijesti“, on se može u svojim programima izrade arhiva usemene povijesti služiti svjedočenjima koje su prikupili arhivisti ili pak „arhivisti usmene povijesti“. Iz istog se razloga razgovori ostvareni i korišteni u svrhu određenog istraživanja mogu naknadno koristiti za izgradnju „arhiva usmene povijesti“ za buduće povjesničare: bila bi šteta da se razgovori koje A. Prost namjerava voditi sa potporučnicima Alžirskog rata za nezavisnost unište nakon prvog korištenja. S obzirom na svoje povijesno iskustvo, budući povjesničari mogu u njima pronaći informacije koje nama promiču.
- 25 Klasična podjela na strukturiranost/djelomičnu strukturiranost čini nam se neprimjerenom za opis niza intervjua u kojima se izmjenjuju nestrukturirane i strukturirane rečenice.
- 26 Ovdje nije riječ o iskrivljenosti koju uzrokuje ispitivač, već o neizbježnoj iskrivljenosti kojeg uvodi cijeli čin intervjuiranja.
- 27 P. Veyne, „L'histoire conceptualisante“, u J. Le Goff i P. Nora, ur., *Faire l'histoire*, t. I, Paris, Gallimard, 1974., 67.
- 28 I. Bertaux, *op. cit.*, 174-175.
- 29 Ali ne predstavlja li to ipak jedan stadij njenog rada, uzme li se u obzir činjenica da se Daniel Bertaux, u tekstu koji sadrži različita razmišljanja, točnije u dijelu njegove razrade kojeg uostalom smatramo spornim, pridružuje našem stavu o radu sociologa: „On je suočen s temeljnom dvojnom: ili zašutiti i pustiti ispitanika da priča ili se podići na pravu sociološku razinu i potvrditi se razjasniti *povijesno kretanje društvenih odnosa*. Ta razina potencijalno postoji; te se obično ne može susresti na razini svijesti sudionika – a još manje na onoj njihovog govora. *Mjesta dakle ima za sociološku analizu, ali se do njega mora doći*.“ Usp. D. Bertaux, „Comment l'approche biographique peut transformer la pratique sociologique“, *Recherches économiques et sociales*, n°69, avril 1977.
- 30 Usmeno priopćenje Isabelle Bertaux povodom već spomenutog dana proučavanja „usmenog svjedočenja“.
- 31 P. Veyne, art. cit., 70.
- 32 R. Aron, *Introduction à la philosophie de l'histoire*, Paris, Gallimard, 1948. (1. izd. 1938.), 102.
- 33 J.-C. Marrey, „Point de vue“, *Aménagement local*, veljača 1977., 4.
- 34 M. Évrard, „Les gens fouillent mémoire et grenier“, *ibid.*, 7.
- 35 *Ibid.*
- 36 M. Évrard, „L'économie de la communauté urbaine, Le Creusot-Montceau-les-Mines“, *Spécial éco-musée*, p. 1.
- 37 Program kongresa o „Kolektivnom pamćenju radnika“, organiziranom 7., 8., 9. listopada 1977. (Izvjeshće od 15. travnja, str. 1).
- 38 F. Chatelet, *La naissance de l'histoire*, Paris, Plon, „10/18“, 1974., 16.
- 39 Izjava povodom već spomenutog dana proučavanja „usmenog svjedočenja“, kojeg je organizirala Nacionalna zaklada za političke znanosti.
- 40 Kada je riječ o arhivistima, „arhivistima usmene povijesti“ i njihovoj djelatnosti, pojmovi usmene dokumentacije i arhiva usmene povijesti čine nam se pogodnima; međutim, i dalje nam ne odgovara korištenje pojma usmene povijesti, koji se u francuskom koristi po uzoru na anglosaksonsku tradiciju, a koji služi označavanju povijesti utemeljenoj između ostaloga na usmenim izvorima.
- 41 „Ja moram prenijeti drugima ono što mi se kaže, ali nisam dužan u potpunosti vjerovati svemu (neka se to zna za sve moje priče) jer ima ljudi koji se pretvaraju...“ (Herodot, VII, 152). Mnogo se drugih Herodotovih odlomaka može citirati: I, 123; IV, 195; VII, 148, 150, 152; VII, 154, 168, itd.
- 42 D. Roussel, *Les historiens grecs*, Paris, PUF, 1972.
- 43 R. Aron, *op. cit.*, 95.

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI – BROJ 10/11 2016.

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 10/11 2016.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti
Godina VIII, broj 10-11, 2016.

Glavni i odgovorni urednik

Tomislav Brandolica

Zamjenik glavnog urednika

Filip Šimetin Šegvić

Uredništvo

Tomislav Brandolica, Marta
Fiolić, Kristina Frančina, Marko
Lovrić, Valentina Nedeljko, Nikola
Seiwerth, Filip Šimetin Šegvić

Urednici pripravnici

Zvonimir Plavec, Vjenceslav
Rupčić, Porin Šćukanec Reznicek

Redakcija

Tomislav Brandolica, Marta Fiolić,
Kristina Frančina, Marko Lovrić,
Valentina Nedeljko, Zvonimir
Plavec, Vjenceslav Rupčić, Nikola
Seiwerth, Porin Šćukanec Reznicek,
Filip Šimetin Šegvić

Recenzenti

dr. sc. Damir Agičić
dr. sc. Ivo Banac
dr. sc. Tomislav Galović
dr. sc. Ivo Goldstein
dr. sc. Iskra Iveljić
dr. sc. Tvrtko Jakovina
dr. sc. Hrvoje Klasić
dr. sc. Bruna Kuntić-Makvić
dr. sc. Jelena Marohnić
dr. sc. Mirjana Matijević Sokol
dr. sc. Hrvoje Petrić
dr. sc. Drago Roksandić
Marie Scatena, MA
akademik Arnold Suppan
Marina Šegvić, prof.
dr. sc. Božena Vranješ Šoljan

Lektura i korektura

Gabrijela Detelj
Marta Fiolić
Ana Jelić
Nikolina Kos
Marko Pojatina
Tihomir Varjačić

Dizajn i priprema za tisak

DZN studio

Prijevodi s engleskog jezika

Tomislav Brandolica
Tina Miholjančan, prof.
Marija Marčetić
Ivan Markota
Krešimir Matešić
Judita Mustapić
Kristina Videković

Prijevodi s njemačkog jezika

Mirela Landsman Vinković
Filip Šimetin Šegvić
Azra Plićanić Mesić

Prijevodi s francuskog jezika

Jasna Čirić, prof.
Marta Fiolić
Marija Galić
Tea Šimičić

Prijevodi s talijanskog jezika

Tihana Filipčić
Loretta Lanča

Izdavač

Klub studenata povijesti – ISHA
Zagreb

Tisak

Mediaprint – Tiskara Hrastić

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim
radovima izražavaju isključivo
stavove autora i ne predstavljaju
nužno stavove i mišljenja
uredništva i izdavača

Izdavanje ovog časopisa financijski su omogućili:

Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za povijest
Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu,
Studentski zbor
Sveučilišta u Zagrebu

Privatne donacije:

Vesna Miović, I. P., M. Č.

Redakcija časopisa Pro tempore
svim se donatorima iskreno
zahvaljuje na financijskoj podršci!

Časopis se ne naplaćuje.

Adresa uredništva:

Klub studenata povijesti – ISHA
Zagreb
(za: Redakcija Pro tempore),
Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3,
10000 Zagreb

E-mail:

pt.redakcija@gmail.com
tomislav.brandolica@gmail.com